

Ovo je primjer dosadašnjeg postupka prema Trnju

Željka Čorak

Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu,
 Odjel za povijest umjetnosti, Zagreb

Izvorni znanstveni rad

Trnje: korekcija kao projekcija

Položaj

Unatoč činjenici da se Trnje do poslije drugog svjetskog rata nije uključilo u proces urbanizacije u pravom smislu riječi — ostajući periferija s jasnim tragovima svoje ruralne podloge — ono je samim svojim položajem predodređeno za zonu užega gradskog centra. Zapremajuć područje »zagrebačkog trapeza«, omeđenog bočno Savskom i Držičevom ulicom, Trnje je jasno definirano kao prostor kontinuiteta Donjega grada. I dok je neosporna njegova južna granica, to jest Sava — iza koje počinje ili bi trebalo da počinje uistinu novi grad — sjeverna granica, željeznička pruga, tek je nesretni povijesni akcident koji Donji grad dijeli od Trnja nasiljem, a ne prostornom logikom. Svaki imalo optimističan pogled u budućnost Trnja mora tu zapreku stvarnom gradskom jedinstvu vidjeti maksimalno ublaženu.

Komunikacije

Postojeću situaciju u prostoru Trnja određuju prije svega jaki potezi velikih cesta: dvije od njih (Držičeva i Savska) određuju njegov zapadni i istočni rub, a tri ga presijecaju, jedna u pravcu sjever—jug (Bratske zajednice), a dvije u pravcu istok—zapad (Proleterskih brigada i »autoput«). U najnovije vrijeme povučena je uz jedan dio južnog ruba ovog područja nova jaka cesta, koja povezuje Savsku cestu sa Šetalištem Karla Marxa.

Prisutnost ovih cesta bitno određuje cjelinu prostora Trnja, jer ga one svojom širinom i gustoćom prometa oštro dijele na nekoliko velikih »insula«, »kazeta«, između kojih je bitno otežano komuniciranje, napose pješačko. Način na koji je riješena glavna prometna osovina u pravcu sjever—jug (koja sa dvije trake povezuje Ulicu proleterskih brigada i »autoput« tako da se između njih javlja razmjerno široka, no teško iskoristiva površina, niža od traka cesta) — još više razdvaja zapadni od istočnog dijela cijelog prostora Trnja. Osim toga, da bi ta prometnica u većoj mjeri mogla vršiti ulogu komunikacije sjever—jug, trebat će vjerojatno izvesti njezino proširenje oko postojećeg autobusnog terminala, odnosno njezinu vezu s budućom južnom stranom Željezničkog kolodvora, pri čemu se nužno otvara pitanje na koji se način može izbjeći daljnje pojačanje prostorne cezure između zgrada gradske uprave i Koncertne dvorane »Vatroslav Lisinski«.

Što se tiče veze s Donjim gradom, dosadašnja nova izgradnja u Trnju nije poštovala kontinuitet komunikacija, prije svega načinom formiranja Ulice proleterskih brigada i Beogradske, odnosno Ljubljanske ulice (autoputa), koje obje djeluju kao dvije horizontalne barijere, gotovo kao ponovljena situacija željezničke pruge u odnosu na kretanje sjever—jug. Takav »barijerni« karakter pojačan je paralelnim postavljanjem visokih širokih objekata uz te prometnice. Dobar dio povijesnih komunikacija sjever—jug začepljen je volumenima objekata, a također su prekinuti i vizualni spojevi starih i novih dijelova grada. Najtragičniji primjer u tome smislu predstavlja svakako Palača pravde, koja je bez ikakva razloga presjekla Trnjansku cestu, živu os cijeloga ovog područja. Ulica Hrvatske bratske zajednice, tj. »produženi Zrinjevac«, ima više prividnu, površnu i mehaničku, nego stvarnu ulogu prirodne sjeverno—južne komunikacije. Ona je automobilski slivnik Miramarske ulice kao glavnog ušća zagrebačke sjeverno—južne prometne kanalizacije na ovom potezu. Ona je eventualno prodor južnog Zagreba

Sažetak

Trnje je nekadašnja periferijska zona Zagreba, s jasnim tragovima ruralne podloge, koja se danas našla na položaju novog gradskog središta. U Trnju se očituju dvije superponirane urbane strukture: spontana, povijesna, zatečena — i nova, planirana, »stilizirana«. Odnos tih dviju struktura predmet je ovog teksta. Autorica analizira postojeću situaciju i njezine pouke (»pouke periferije«), inzistirajući na očuvanju povijesnih komunikacija, gradskih makrovizura, sadržajnog intenziteta (»energetski lanci«), na stupnjevanju privatnog i javnog prostora, na visokom stupnju vizualne animacije. Također analizira grad u nastajanju, ustanovljujući da je projektiran mehanički, da se neadekvatno ostvaruje veza sa starim dijelom grada, da novi javni objekti nemaju nikakvu ulogu u formiranju javnog prostora. Za područje Trnja predlaže »korekciju, a ne projekciju«, posebno naglašavajući potrebu revalorizacije bloka kao bitnog elementa urbane tvorbe.

Novi javni objekti u Trnju nisu oko sebe oblikovali nikakvu »kontaktnu zonu«. Postavljeni u asfaltnoj pustoši, ravnodušni prema prolazniku, niti jednim elementom ne pokušavaju ga zaustaviti u svojoj blizini.

do Trnja, ali ne Trnja do središnjeg Zagreba. Stoga treba posvetiti maksimalnu pažnju oblikovanju i sadržajnosti, funkcioniranju onih ulica koje će uistinu spajati Trnje s Donjim gradom, kao što su produžena Draškovićeve, produžena Runjaninova (*bez odvojka kroz Botanički vrt!*); treba povesti računa o povlačenju spojeva na liniji Petrinjske, Palmotićeve, te ostalih ulica koje se okomito slijevaju u Branimirovu. Bez obzira koliko ova primjedba zvučila nerealno, dovoljno je podsjetiti se intenzivne uloge starog željezničkog mosta koji je Trnjansku cestu dovodio do kolodvorskog trga i Branimirove, i zapravo spajao s Petrinjskom. Za odvijanje pješačkog prometa serija ovakvih mostova može poništiti zapreku pruge, stvarno povezati dvije umjetno odvojene gradske cjeline, pa čak postati i element identiteta ovoga područja. Drugim riječima, ulice koje iz Trnja treba povlačiti prema sjevernom Zagrebu moraju se ponašati kao da pruge nema — jer je jednoga dana uistinu možda neće biti.

Kontinuitet vizura

Dakako da je bitan uvjet za kontinuitet vizura kontinuitet komunikacija, tj. što više ostvarenih spojnih poteza sjever—jug. No da bi se Trnje homogeniziralo s Donjim gradom, potrebno je apsolutno prestati s praksom postavljanja

velikih masa orijentiranih sjever—jug, kao što su gotovo svi objekti uz Ulicu proleterskih brigada, te ograničiti visinu objektima takve orijentacije (da se ne ponovi slučaj goleme puste kutije Elektrotehničkog fakulteta). Naravno da se pogotovo ne smije dopustiti povećanje masa već postojećih takvih objekata (različite prigradnje i dogradnje koje bi išle za daljnjim otežavanjem njihovih volumena).

Pozivajući se na teze iznesene u dijelu posvećenom zaštiti kulturnih vrijednosti u prostornom planu zagrebačke regije — gdje je upotrijebljen pojam »makro-zaštite« kao pojam kojim se određuju odnos prema cjelovitoj slici Zagreba — treba ponovo naglasiti da se po svaku cijenu mora čuvati »vizura« grada, koja se još nudi onima što mu pristupaju s juga. U toj se »vizuri«, naime, iskazuje cijela povijesna struktura grada, svih dijelova koji su se tijekom povijesti oblikovali: Kaptola, Griča, Donjega grada, a isto tako i njihov odnos prema podbrežju Medvednice. Svako prikrićivanje ovoga »pogleda« s juga doprinijelo bi daljnjem nikanju vidljive povijesnosti ovoga grada, njegova vremena.

Kontinuitet intenziteta

Oblikovanje Trnja kao nove poslijeratne gradske četvrti temeljilo se na principu postavljanja slobodno stojećih

objekata u »zelene površine«. Potrebno je shvatiti jednom zauvijek da taj princip nije apsolutni doseg urbanističke teorije, da nije sinonim progresivne urbanističke prakse, nego da je povijesno uvjetovan i povijesno prevladan, kao i svaki drugi stilski fenomen prije i poslije njega. Taj urbanistički princip temelji se manje na stvarnim izvedbenim i ekonomskim pogodnostima nego na onome što bismo uistinu mogli nazvati »stilskim osjećajem«. Male prednosti takvoga načina gradnje grada — prednosti možda »fizičkoga« reda — pokazale su se praćene golemim nedostacima »psihičkoga« reda. Nikada rasut i diskontinuiran skup objekata nije uspio postati grad. Po svojoj naravi on je gigantizirano selo bez zemlje.

Trnje je već toliko determinirano postojećom rasutom izgradnjom da se mora razmišljati o njegovoj korekciji možda više nego o njegovoj projekciji. Korekcija se mora odvijati ne u smislu mehaničkog »punjenja« površina među velikim objektima malim i još manjim objektima, nego smišljenim »energetskim lancima« sadržajnih žarišta koja će motivirati ljudsko kretanje u kontinuitetu. Kiosk za novine često znači više nego automobilska robna kuća ili administrativni paviljon velikog poduzeća.

Ondje gdje je moguće, potrebno je u postojećim objektima

prizemlja učiniti javnima ili sugerirati izmjenu sadržaja prema onima interesantnijima za što širi krug prolaznika.

Ondje gdje će se moći raspolagati dovoljno velikim površinama za izgradnju cijelih novih zona, potrebno je odustati od principa postavljanja slobodno stojećih objekata. Intenzitet centra može se postići samo gustim i kontinuiranim tkivom, tj. reinterpretacijom ulice i bloka.

Ono što je urbanizam udaljilo od formule bloka nije poraz ideje bloka, nego praktična degradacija bloka. Valja se podsjetiti da su historicistički i secesijski blokovi Donjega grada u svojem prvotnom i čistom obliku bili nizovi stambenih i stambeno-poslovnih objekata oko unutrašnjih vrtova, ponekad bi se moglo reći i parkova, a to što danas doživljavamo kao polumračna i otužna stražnja »dvorišta« rezultat je procesa naknadnog, postupnog i sve jačeg kapitalističkog izrabljivanja slobodnih unutrašnjih parcela. To nasilje nad unutrašnjošću bloka — nad privatnom sferom okolnih objekata — traje do dana današnjeg, i mada ga ponekad opravdava nužda (škola u unutrašnjosti bloka Gundulićeva—Masarykova—Preradovićeva—Braće Kavurića) — ili ga ne opravdava ništa (projekt za dogradnju Moderne galerije) — ono predstavlja daljnji stupanj degradacije gradskog tkiva. Blok kao formula izgradnje grada rješava neka bitna pitanja gradskoga života. Prije svega on

»Palača pravde« bez ikakve je potrebe presjekla povijesnu prometnicu. »Konkretan« prostor (središta jedne velike periferijske zone) pretvorila je u »apstraktan« prostor (makete), ne uspostavljajući nikakav odnos s okolinom u kojoj se nalazi, niti naviještavajući moguću tvorbu nekog novog odnosa.

dokida kategoriju »ničije zemlje« kakva se stvara među slobodno posijanim objektima. On uvažava gotovo biološki zakon javnog i privatnog, ostavljajući s vanjske strane jači javni promet, javne sadržaje, ulicu, a otvarajući s unutrašnje strane prostor mira i rekreacije. Zelenilo unutrašnjosti bloka više nije »ničije zelenilo«, nego park jedne zajednice stanara koja upravo oko te središnje površine stječe svoju koheziju. Trnje može postati uistinu nov Donji grad ako toj zlorabljenoj, ali vrijednoj povijesnoj formuli dade novu socijalnu interpretaciju.

Trnje u poslijeratnoj izgradnji

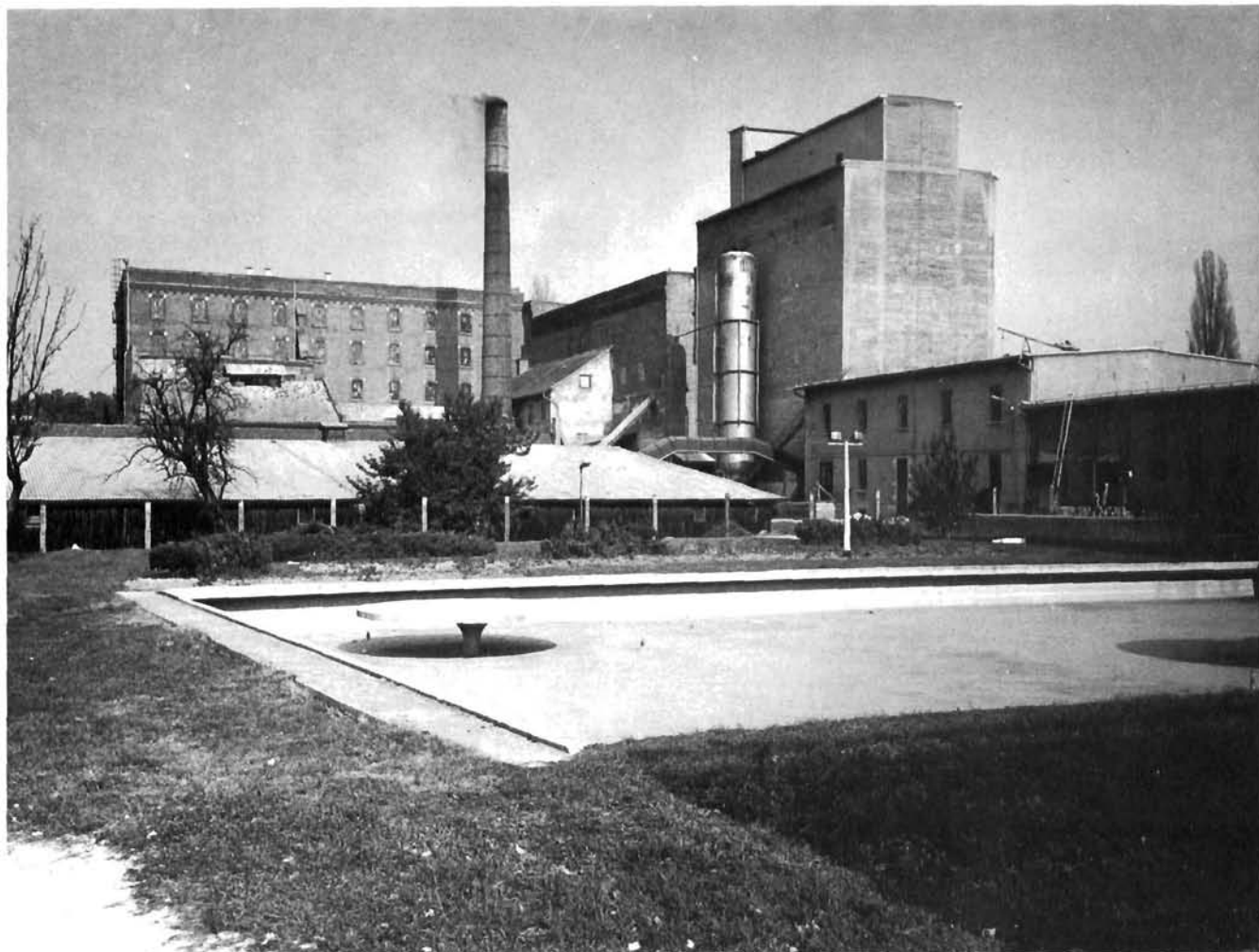
Nova, poslijeratna izgradnja ponašala se prema Trnju kao prema brisanom prostoru. Ona je nijekala njegov spontani urbanizam — režući i uništavajući bez potrebe živi trnjanski centar, Trnjansku cestu — ali jednako tako i planski urbanizam, na primjer takav zagrebački međuratni urbanistički domet kakav je Cvjetno naselje. Neboderi postavljeni između Cvjetnog naselja i Save negiraju onodobnu koncepciju laganog spuštanja grada prema Savi i njezinim otvorenim obalama, stvarajući hibridnu situaciju niti organskog slijevanja grada i riječnog pejzaža, niti urbanizirane rijeke. Štoviše, pod pritiskom intenzivnog vertikalnog korištenja donje Savske i ruba Cvjetnog naselja, samo to

naselje neće dugo izdržati komparativnu nerentabilnost svoje površine. Pa ipak, usprkos praksi koja Trnje tretira kao brisani prostor, Trnje nije brisani prostor. I u svome spontanom tkivu, i u ponekim detaljima građevnog tkiva (kao što je spomenuto Cvjetno naselje) ono čuva stanovite strukturalne poruke kojih dešifriranje ne bi bilo na odmet budućim projektantima. Dakako da nije riječ o doslovnom čuvanju postojećeg građevnog fonda, nego o novoj interpretaciji onih vrijednosti koje već postoje u organizaciji trnjanskog područja.

Na jednoj od prvih svojih izložaba, pred više od četrdeset godina, arhitekti grupe »Zemlja« izložili su problem stanovanja na zagrebačkoj periferiji. No svrha toga novog istupa nije bila isključivo — kako se poslije često pisalo i govorilo — kritika teškog stanja u tim poluurbaniziranim zonama, nego i analiza i afirmacija spontane ljudske logike u kreiranju vlastitog životnog prostora. Periferija je bila argument protiv službenoga grada. Nakon gotovo pola stoljeća danas bi se s mnogo razloga mogla ponoviti slična manifestacija.

Stari centar Trnja

Baveći se razmišljanjem o novom centru Trnja ne možemo zapostaviti činjenicu da Trnje ima svoj stari centar. Taj stari

Paromlin — najekspresivnija arhitektura južno od pruge i značajan element identiteta trnjanskog prostora

centar po intenzitetu života spada među najkorištenije u gradu. Na stotinjak metara same gornje Trnjanske ceste nalaze se: kemijska čistionica, restoran, papirnica, prodavaonica lutrije, brijačnica, dvije postolarske radionice, vulkanizer, prodavaonica duhana, kino, prodavaonica cipela, kafeterija, radionica stakla i okvira, dvije slastičarne, urar, buffet, prodavaonica tekstila, mesnica, češljaonica, pekarna, prodavaonica bureka, novinski kiosk, javna telefonska govornica — a da se o pridruženoj tržnici, s brojnim lokalima mješovitom robom i ne govori. U neposrednoj okolini nalazi se još cijeli niz ugostiteljskih sadržaja, i to različitih »specijalizacija«, a mnogi među njima koriste se vanjskim prostorom. Također se primjećuje da kvaliteta tih javnih servisa ne samo što ne pada osudom ovoga kvarta na smrt, nego se pojavljuju novi sadržaji koji su i estetskim i funkcionalnim ulogom na razini onih najboljih oko Trga Republike (spomenuta kafeterija). U Trnju se život ne degradira i ne odumire. Ali u ovom slučaju nije dovoljno uočiti samo raznovrsnost zastupljenih sadržaja, zadovoljavajuću »pokrivenost« različitih sfera, nego *varijante* koje su stanovnicima pružene. Ono što tvori kvalitetu centra nije mehaničko ispunjavanje potreba jednokratno, prema zadanoj shemi, nego upravo mogućnost izbora, usporedbi, višestrukih motivacija kretanja u odnosu na jednu istu potrebu. Također, u centar se ne odlazi pretežno radi ispu-

njavanja funkcionalnih potreba, nego prije svega radi onoga *usput*. Stari centri razlikuju se od novih centara upravo po toj razvijenoj količini varijanta, i u tome leži njihova privlačna moć. A razvijene količine varijanta tvore duboko ukorijenjene prostorne navike. Ništa nije trajnije od grada: dokaz su tome brojna naselja koja, mada rušena bezbroj puta, kontinuiraju ponekad od prethistorije do dvadesetog stoljeća. A u samom gradu pojedine mikrolokacije jednako čuvaju svoje dugo pamćenje. Tako i centar Trnja predstavlja, bez ikakve dvojbe, tlo koje se svoga »pamćenja« ne može lišiti bespotrebno nasiljem. To više što taj centar nema samo lokalno značenje. Stanovitim svojim sadržajima (a tu treba prije svega spomenuti kino) on predstavlja žarište privlačnosti unutar tkiva cijeloga grada: trnjanski je centar sâm jedna od zagrebačkih »makrovarijanta«.

U novom planiranju ovoga područja stoga treba Trnjansku cestu — makar lišenu svoga povijesnog toka i svoje komunikacijske uloge — zadržati kao »obilježeno tlo« koje donosi prednosti čvrsto ukorijenjenih navika. Između bedema Palače pravde i nasipa autoputa ona se danas pruža poput definiranog skvera, pa bi taj skver, u njegovu intenzitetu i kultiviranosti (drvored!), trebalo sačuvati u jednoj novoj interpretaciji.

Pouke periferije: »privatno« i »javno«

Činjenica je da je urbanizam »slobodno stojećih objekata« — to jest visokih zdanja maketno komponiranih na »ničijoj zemlji« — doživio poraz u svjetskoj praksi, jer svojim mehaničkim karakterom nije zadovoljio psihološke uvjete ljudskog postojanja u prostoru. Analiza periferijskog tkiva gradova, upravo tkiva koje je nastajalo spontano i koje planovi i regulacije nisu doticali u prevelikoj mjeri, pokazuju svodenje faktora neutralnosti, »ničije zemlje«, na minimum. Odnosi »privatnog« i »javnog« mnogostruki su i stupnjeviti, ali nigdje zanijekani.

U »prometnom« smislu pojavljuje se sustav filtriranja: od jake struje centralnog zajedničkog prostora (kakav je npr. Trnjanska cesta) prema mirnijim smjerovima s razrijeđenim javnim sadržajima, pa do kapilara slijepih prilaza u unutrašnja privatna stambena područja. Ti slijepi prilazi ujedno određuju pješačko kretanje kao »završno« kretanje do kuće. (Dakako da je tokom vremena na mnogo mjesta došlo do patologiziranja te situacije, ali ona se principijelno može očitati kao takva.) Slično kao što u »planiranom« gradu unutrašnjosti blokova predstavljaju privatnu sferu pojedinih građevnih skupova, tako i ovdje postoji »vanjsko« i »unutrašnje«, samo je organičnost izrazitija i dinamika jača. Između pojedinih stupnjeva privatnog ili javnog razmak je daljnjski minimalan, ali vrlo jasno postavljen. K tome se uspostavlja jasna »dijalektička zona« u kojoj pojedinac daje vanjskome svijetu, ili zajednici, obavijest o sebi.

Upravo na području današnjega centra Trnja postoje neki vrlo zanimljivi primjeri razvoja odnosa privatnog i javnog prostora. Na potezu današnje Karašičke ulice još se može vidjeti niz prizemnih objekata koji su prema ulici postavljeni slijepim bokom, a gledaju na svoje dvorište, jasno odajući ruralno podrijetlo toga područja. Na suprotnoj strani, kuće u Jošavskoj ulici već su okrenule prema prolazniku cijelu dužinu svojih pročelja. U lijevkastom međurazmaku došlo je do formiranja izrazito urbanog, kolektivnog prostora, trga s kultiviranim visokim raslinjem i dječjim igralištem. U međuvremenu su kuće u Karašičkoj, neutralno postavljene prema tome zajedničkom prostoru, intenzivirale sve elemente kojima mu se mogu obratiti (brizljivo oblikovanje i naglašeno bojenje ograda itd.). Cijeli je taj sklop neobično bogat informacijama s urbanističkog aspekta, a lijevkasti trg predstavlja vrijedan prostor koji bi se u novom tkivu mogao na stanoviti način markirati.

Činjenica je da se s nekoliko nebodera pozabanih u »zelene površine« možda može postići jednaka prosječna gustoća stanovništva na ovom području kakva je sada u širokoj mreži niskih zdanja, ali je teško postići to organično stupnjevanje privatne i javne sfere kakvo stanovnika psihološki veže za određeni prostor njegova stanovanja. Prijelaz iz sitnog mjerila u veliko mjerilo sam po sebi nameće nove daljine i određenu mehaniku sadržajnih rasporeda, ali postoje stanovite mjere kojima se ta mehanika ipak može korigirati.

Prije svega potrebno je ograničiti visinu stambenih objekata i nastojati ih vezati u što čvršće sklopove, po mogućnosti s formiranim vlastitim unutrašnjim prostorom na javnu uporabu. Zatim je potrebno inzistirati na izmiješanosti stambenih sadržaja s ostalim sadržajima budućeg centra, kako stanovnici ne bi živjeli u otuđenim otocima, pošteđenim, doduše, od prometa, ali i od života.

Pouke periferije: vizualna animacija

U vezi s prethodnim napomenama o odnosu privatnog i javnog stoji i cijeli niz podataka o činocima periferijske »vizualne animacije« prostora. Činjenica je da su nove četvrti u svim gradovima svijeta, silom svoga simultanog nastojanja, oblikovno ujednačene što znači monotone, i da ne motiviraju niti jedan pravac kretanja (»šetanja«) osim onoga najfunkcionalnijeg: do kuće i do prvoga dućana. U novim četvrtima stanovnik, bez obzira na mijenjanje točke promatranja, gleda neprestano istu sliku, pa dakle nema ni razloga da mijenja točku promatranja. Upravo takva situacija iznova je ukazala na vrijednosti ovih spontanih, građevno i komunalno često sasvim »nerazvijenih« zona, koje, međutim, svojim stanovnicima i dokonim šetačima (a svatko bi se povremeno morao nalaziti u ovoj posljednjoj ulozi) pružaju obilje promjenljivih prizora.

Prije svega, ispred periferijskih kuća u pravilu postoje vrtovi koji su, doduše, polje djelatnosti vlasnika, ali su upućeni pogledu prolaznika. Oni su (vidi primjer Jelaspoljske ulice u današnjem trnjanskom centru) urednom zajedničkom linijom odijeljeni — vezani s ulicom i predstavljaju popratni »izložbeni prostor«, izlog invencije i kreacije. Na područjima gdje se velika poduzeća brinu za javne nasade nedostaje upravo ta kontaktna zona u kojoj stanovnici pojedinog objekta predstavljaju sebe okolini. Bilo bi potrebno misliti na formiranje takvih zona predanih u ruke stanarima i njihovoj odgovornosti.

Ono što, zatim, periferijski prostori pružaju pogledu prolaznika jest neprekidna mijena ritma, visina, izmicanja ploha, neočekivane promjene smjerova i kutova: periferijski prostor je »scenografski« konstruiran. Dovoljno je analizirati prostor iza današnje trnjanske tržnice, gdje se u perspektivi ulice odjednom pojavljuje brid ugla nekoga zdanja (buffet »Kod tržnice«), gdje se niz slijepih, izmaknutih zidova izmjenjuje sa zidovima punih otvora, stvarajući bogate odnose svjetla i sjene. Osnovna pouka periferije, pouka je o potrebi konstruiranja takvih prostora koji će biti vizualno poticajni, puni nepredviđenih prizora i neočekivanih pojedinosti, nesagledivi iz jedne točke (i to iz bilo koje točke). Jedino takvi prostori mogu zadovoljiti psihološke potrebe čovjeka koji ipak mora upotrebljavati svoja osjetila i »trošiti« ih na mjestu svoga stanovanja, a ne samo u evazivnim rezervatima.

Promašaj nove izgradnje

Dakako da na području Trnja ostavljaju svoje poruke ne samo stari, »spontani« dijelovi periferijske izgradnje, nego i ona nova zdanja koja su u posljednje vrijeme postavljena u taj prostor. Trnje je već dobrim dijelom zakoraknulo u svoju sudbinu kao budući »centar« grada, pa bi trebalo provjeriti kako u smislu »centra« djeluju one funkcije koje su u Trnje dovedene. Oko Trga palih revolucionara već se nalazi gradska vijećnica, koncertna dvorana, zgrada banke i dva velika stambena objekta. Elementarna analiza njihovih prizemlja pokazuje da oni nemaju nikakva odnosa prema svojoj okolini niti jedni prema drugima, i da se prema trgu odnose potpuno neutralno. Svaki od navedenih objekata okrenut je svojoj unutrašnjoj funkciji, a prema trgu se iskazuje u stotinama metara apsolutno ravnodušnih ploha. Ne postoji nikakva stvarna motivacija koja bi čovjeka vodila na taj trg, a ne samo što brže u pojedino od navedenih zdanja. Isto vrijedi za zgradu »INE« i za Palaču pravde, koje je stražnja strana, okrenuta prema živom trnjanskom

današnjem centru, najjači primjer otuđenosti velikog i »reprezentativnog« objekta u gradu.

Dvije pretpostavke za centar

Funkcioniranje onoga što je u Trnju kao veliko i reprezentativno dovedeno jasno govori kako niti veliko niti reprezentativno nikada neće stvoriti centar. Pogotovo ga neće stvoriti bilo kakva »specijalizacija«, niti administrativna niti kulturna. Dapače, sasvim je očito da dva velika objekta koji su predviđeni kao nosioci trnjanske »centralnosti« — Nacionalna i sveučilišna biblioteka i Arhiv — neće djelovati kao faktori intenziviranja života u prostoru — ukoliko se njihova uloga, od maketno-dominantne, ne svede na ulogu ekstrovertiranih partnera u jednome gustom i mješovitom tkivu.

Dva se posebna pitanja nameću u vezi s postojećom situacijom u današnjem trnjanskom centru. Jedno je pitanje zelenog prostora između dviju automobilskih traka koje se spajaju na Mostu slobode, tj. pitanje takozvane Ulice Hrvatske bratske zajednice. Ona, naime, materijalizira u prostoru ideju što se neprekidno provlači u planiranju novoga Trnja — ideju »produženog Zrinjevca«. Stanje stvari pokazuje da je o bilo kakvom »produženju« Zrinjevca nemoguće govoriti već fizički, jer je riječ o rasparceliranim krpicama zemlje između jakih prometnica, a ne o suvislom predviđenom potezu za mješovite funkcije, što stari Zrinjevac jest. Nekoliko grmova na travnjaku ne može niti odglumiti složenost zrinjevačkih sadržaja, pogotovo što se radi o potencijalnom zelenilu dostupnom tek vizualno, i to iz automobila. Treba se suočiti s činjenicom da taj centar trnjanskog budućeg centra djeluje kao uzdužna barijera između istočne i zapadne centralne zone, razdvajajući centar na dva nepoveziva dijela. Taj je potez simbolična os apstraktnog »kasetiranja« grada koje je stalnim uvećavanjem mjerila napokon došlo u apsurdnu poziciju. Ukoliko se želi realizirati išta od trnjanske »centralnosti«, onda je potrebno riješiti pitanje ove kičme, i to riješiti ga u smislu pješačkog kretanja i kontaktiranja istočne i zapadne strane. Inače je, i u teoriji, potrebno odreći se »zrinjevačke dosjetke«.

Drugo se pitanje odnosi na predviđenu scensku zgradu s dvoranom od 2000 mjesta ispod Palače pravde. Na stranu činjenica što zagrebačke scenske kuće (HNK, DKG, itd) s mukom rješavaju probleme svojih pogona i svoga postojanja; na stranu činjenica da je Sportska dvorana, uz dvoranu »Vatroslav Lisinski«, vjerojatno za dovoljno dug rok kapacitirala zagrebačke »spektakularne potencijale«. Zagrebu ne nedostaje velika scenska kuća u klasičnom smislu riječi, nego suvremeni multifunkcionalni »centar za slobodno vrijeme«. U jednom Trnju s pučkom tradicijom koja jedina garantira život budućeg centra upravo bi takva namjena imala svoju pravu podlogu, a ujedno bi se stvorila kulturna »makrovarijanta« interesantna u tkivu cijeloga grada.

U vezi s tim potrebno je napomenuti da idealan objekt za takvu svrhu već postoji na licu mjesta a to je objekt staroga paromlina, koji će ostati raspoloživ nakon iseljenja sadašnjeg industrijskog pogona. Taj objekt kao arhitektura predstavlja svojim volumenom izrazitu estetsku vrijednost i vrlo je snažan element individualizacije, identiteta ovog područja. Njegovom adaptacijom dobio bi se izvanredan i vrlo suvremen prostor za suvremeno shvaćenu funkciju kulturnog žarišta, s velikom prednošću svoje lokacije koja omogućuje povezivanje sa specijaliziranim funkcijama palače »Vatroslav Lisinski«.

Summary

Željka Čorak

Trnje: Correction as Projection

Trnje used to be a zone on the periphery of Zagreb, clearly marked by its rural origins. Now it has become a part of the city centre. Two urban structures have been superposed in Trnje: the spontaneous, historical, unplanned one — and a new, planned »stylized« one. The text deals with the relationship of these two structures. The author analyzes the existing situation and its lessons (»The lessons of the periphery«), insisting on the need to preserve historical communications, urban macro-views, the intensity of its »energy links«, as well as the need to relate private to public space and achieve a high degree of visual animation. She also analyzes the new city under construction in that zone and finds that it was planned mechanically, without adequate relations to the historical parts, and that the new public structures play no role in the forming of its public spaces. In Trnje she suggests one should apply »correction« rather than »projection«, and lays special stress on the need to reevaluate the role of blocks as essential elements of urban structures.